

Зміцер Сасноўскі

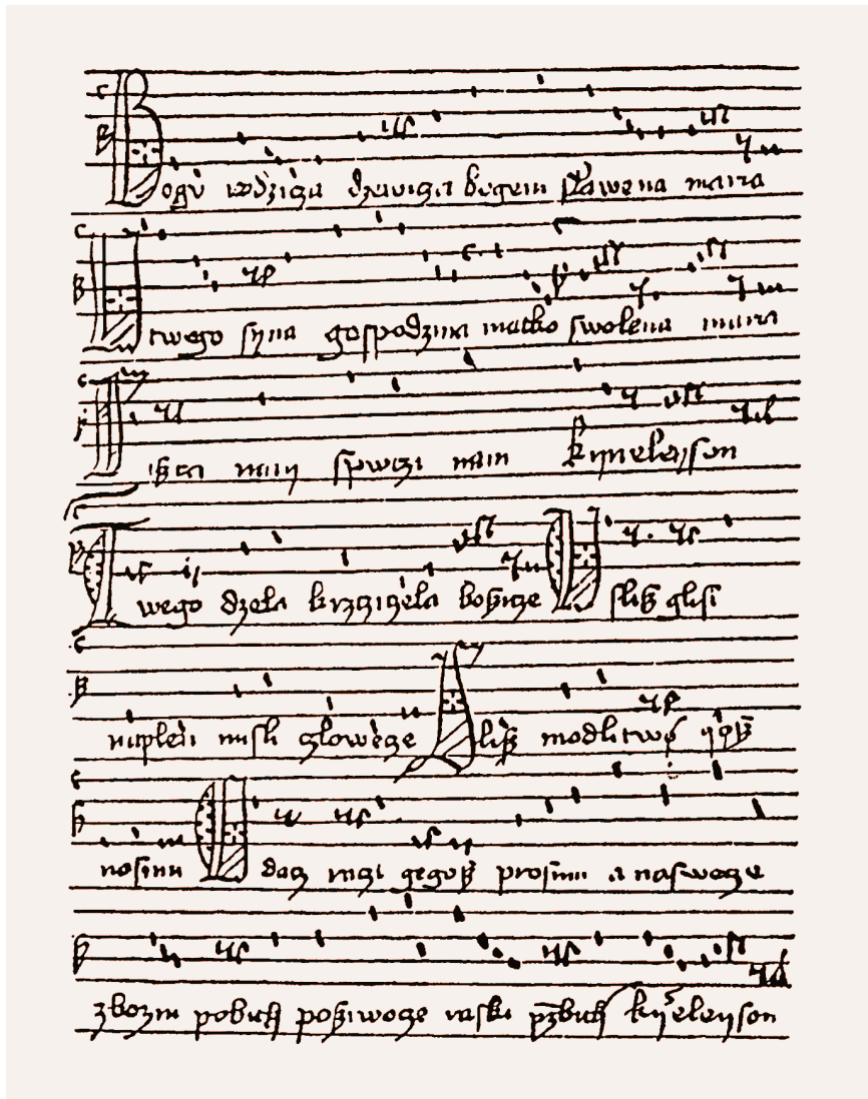
Загадка гімна «Багародзіца»

Даследаванне, 2022

Зміцер Сасноўскі – гісторык, заснавальнік і музыка гурта «Стары Ольса». Аўтар кніг: «Гісторыя беларускіх музычных уплываў» (2009), «Музычная культура рыцарскага саслоўя ВКЛ і Каралеўства Польскага» (2010), «Гісторыя беларускай музычнай культуры» ў 2 тамах (2010, 2012).

Гімн «Багародзіца» лічаць польскім гімнам, старадаўняй патрыятычнай польскай песняй, якую спявалі перад бітвамі, на каранацыях і ўрачыстасцях. Але «Багародзіца» мае нязгоднасць з каталіцкай дактрынай, а аўтарства ў стварэнні яе тэксту праблематычна прыпісваць польскаму паэту. Толькі беларускі варыянт «Багародзіцы» стылістычна адзіны на працягу ўсяго тэксту. Гэты гімн звязаны з візантыйскімі традыцыямі, мае шматлікія аналогіі з праваслаўнай літаратурай Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ) і глыбінныя сувязі са старабеларускай культурай.

Найстарэйшы запіс тэксту і мелодыі гімна «Багародзіца» зроблены ў 1407 г. і змешчаны ў зборы лацінскіх казанняў, які склаў кс. Мацей з Грахова, вікарыі кцыньскі (ks. Maciej z Grochowa, wikariusz kcyński) (збор зараз захоўваецца ў Ягелонскай бібліятэцы ў Кракаве) [16].

Найстарэйшы запіс тэксту і мелодыі гімна «Багародзіца», 1407.

Тэкст найстарэйшага запісу (1407):

Bogv rodzicza dzewicza bogem slawena maria
U twego syna gospodzina matko swolena maria
Siszczni nam spwczni nam Kyrieleyson
Twego dzela krzcziczela boszicze

Uslisz glosi naplen misli czlowecze
Slisz modlitwo yosz nosimi
A dacz raczi gegosz prosimi a naswecze
zbozni pobith posziwocze raski przebith kyrieleyson.

Больш радкоў і крыху іншая мелодыя запісана на некалькі гадоў пазней у Кракаве. Увогуле з XV ст. дайшло пяць запісаў «Багародзіцы», з якіх два пачатку XV ст., астатнія тры – другой паловы XV ст.

Праф. Эдмунд Катарскі (Prof. Edmund Kotarski), як і большасць гісторыкаў, называе найстарэйшы варыянт 1407 г. Кцыньскі («Kcyński») (утрымлівае 2 слупкі і нотны запіс), а варыянт 1408 г. – Кракаўскі («Krakowski») (13–14 слупкоў без нот) [5]. Ёсць іншая класіфікацыя: найстарэйшы тэкст 1407 г. называюць Кракаўскі I («Krakowski I»), а тэкст 1408 г. называюць Кракаўскі II («Krakowski II»). Тэкст другой паловы XV ст. (1456?) называюць Варшаўскі («Warszawski») (19 слупкоў). У 1886 г. быў знойдзены тэкст «Багародзіцы» другой паловы XV ст., запісаны ў Лацінскім кодэксе з Сандамежскай семінарскай бібліятэкі. Прапануем называць яго Сандамежскі («Sandomierzski»). У канцы XV ст. быў зафіксаваны Чэнстахоўскі («Częstachowski») варыянт гімна. Найстарэйшы друкаваны варыянт «Багародзіцы» (15 слупкоў) змешчаны ў Статуце Я. Ласкага (друкарня Кракава, Ян Халлер, 1506) (Statut J. Łaskiego (drukarnia Kraków, Jan Haller, 1506).

Regestrum

p Rima omnium deuotissima et tanq̄ vates Regni polonie
Lancio seu canticum Bogarodziceza manib⁹ et oraculo sc̄ti
Adalberti scripta Cui⁹ descriptio ē p̄mo dicta ad p̄serēda cum hostib⁹
certamina dedicata primum in isto Regestri ordine locū vēdicat.

b Bogarodziceza dzijerwijcza Bogeem Slarvijona maria
A tbrvego sijnna gospodzijna mathlzo szvolona maria
C Zyczij nam spusczynam Kyrieleyzon
U Tbrvego sijnna lrczyczielija zbofnijczas
C Alisch glossij napelnij mistij czlorvijecze slisch modlijtbia
nenfecze probijmij,
C Sodacz raczij ijegoch probijmij daij na szvijecze zbofnij po-
bitb pozivoczije Raislu przebijch Kyrieleyzon
C Marodzijl sija nas dla sijn bozij zveho zvijerzi czlorvijecze zbo-
znij ysch przez trud bog szvouj liud odijal dijablu stroza.
C Przijdal nam zdrozvjna zvijecznego starostha szorval plzijel
neto smijerz podijal zvspomijonal czlorvijelza p̄jrvego
C Jesche trud ij czijrpjal bezmijernije ieszczecz bijl nieprzispial
zarvijernije alisch sam bog smarthvijch zvschal
C Adamije thij bozij lrmijeczv thij sedzisch zvboga zvieczv to
nijest nass szve dzijeczij gdziesch lzrolujia angelij
C Tam Radoscz, tam mijloscz, tham vidzenije thzvoczja angel-
slzije Besz lroncza thucz sija nam zvsijarvijlo diablje potapjenije
C Mij szzebrem nij slothem nas dijablv odlupijl szva mocza za
stapil czijebije dla czlorvijecze dal bog pzellocz kobije bog racze
nodze obije lzrezv szviantha szva szbolu naszarvijemije thobije.
C Sijerzije zveho czlorvijecze isch iesu cristb prarvij czijrpyal
zanas ramij szva szviantha lzrezv przelijal zanas lrczczijamij.
C Duscbij o grzeschney sam bog pijeczja ijma dijablv ija odeij-
ma gdzesch thb sam przebijzva thv ija Ksobije przij ijma.
C Jusch na czas godzijna grzechorz sija lzaijaczij bogv chzvala
daczij zerschemij szilamij boga mijlorvaczij.
C Maria dzijerwijcza probij sijnna tbrvego lzrola nijebijeslzezo a
bij nas zvehorval odervschego blego
C Alschijeczij szvijaczij proschczije nas grzeschnije zvspomo-
scenze bijš mij szvamij bijlij ibesu cristb chzvalilij.
C Thegosc nasch tomijeczij ibesu chziste mijlij bijšmij stboba
bijlij czdzije sa nam Radujia iusch nijebijeslze szilij
C Amen amen amen Amē amē amē amē thalzo bog daij bijšmij
poschlij zvsijeczij zvracij gdziesch lzrolvijia Angelij

Сярод даледчыкаў няма адзінай думкі пра час стварэння гімна. Можна вылучыць тры версіі:

1. П. Амбрасовіч: «Ужытыя ў тэкце архаізмы (*dzela, boszicze*) могуць сведчыць пра аднясенне гэтага твора да XII–XIII стст. і нават да сярэдзіны XI ст.» [18];

2. Э. Катарскі (E. Kotarski) адносіць напісанне гімна на другой паловы XIII – пачатку XIV ст., бо такія моўныя архаізмы, як «*Bogurodzicza*», «*dzela*» і «*boszicze*», не сустракаюцца ў пазнейшых Казанях [5];

3. На падставе моўнага, верыфікацыйнага і зместавага аналізаў шмат даследчыкаў (Ю. Біркенмаер (J. Birkenmajer), Е. Варончак (J. Woronczak), Э. Астроўска (E. Ostrowska) адносяць паўстанне гэтага твора да сярэдзіны XIV ст. [4; 16].

Наяўнасць у «Багародзіцы» вершаванага тэксту вызначае яе як гімн, а не малітву. Рыфмаваны тэкст (рыфмаваны ва ўяўленнях XIV–XV стагоддзяў) стварае выразную структуру напева, а таксама свабоду мелодыі, не настолькі падпарадкаваную кожнаму слову, як у Грыгарыянскіх харалах. «Багародзіца» заснавана на мелодыі песеннага складу, блізкага да народнага. Мелодыя «Багародзіцы» адрозніваецца вялікай эмацыйнай узнёсласцю і адначасова непасрэднасцю, што стварае дух свецкага мастацтва. Па гэтай прычыне Х. Фейхт (H. Feicht) пачаў разгляд мелодыкі «Багародзіцы» з параўнання з народнай музыкай, пры гэтым у іншым раздзеле сваёй кнігі ён піша, што ў XII ст. рыцарскія і народныя песні адрозніваліся тэкстамі, а музычныя часткі былі досыць падобнымі [8].

Найстарэйшы беларускі тэкст «Багародзіцы» (вядомы на цяперашні час) змешчаны ў пачатку Статута ВКЛ 1529 г., дзе гэты гімн мае назву «Пѣснь ѿ велебной дѣвици паннѣ марии»:

1. Бога родзицо дѣвице богославена мария
Оу твекго сына кгосподина матко зволена мария
Зыиуж намъ спустиж нам кириялеизон
2. Ттвекго сына крестителя збавителя
Оуслыш кглосы напелниж мысли ѹловеуе
Слыш молитвы якже мы просимы дай на свѣте збожныи
пребыт по животе райскии побыт кирилеизон
3. Народился нас для сынъ божи в то вѣраи ѹловеуе
кождыи иж пан бог
прес свои труд штяль дяблу строжа
4. Придал намъ здровя вѣунего старосту зковал
пекельнекго смерть
подял вспомянул ѹловека первекго
5. Ёнже труды терпял за невѣрне емож был не престал
за смѣрне алиж самъ бог з мартвых встал

6. Адаме ты божи кмѣтю ты сѣдиш в бога вѣуне домѣсть
нас своих дети даи нам бога видѣти
7. В радости в милости домѣсть нас своих дѣти гдѣ
кролюю аггели
8. Тамъ радость там милость там виденье творца
ангельского столца
тамъ ся нам зъявило дьябле потопенье
9. Нй сребромъ ни злотом нас дьяблѣ ѡткупил своя мощью
заступил тебе для ѹловеуе дал богъ преклоти собе бокъ
ранце ноге ѡбѣ кров святу свою прелал на збавенье тобѣ
10. Вѣрай в то ѹловеуе иж езус кристус правы терпял за нас
раны свою святу крѣв прелял за нас хрестьяны
11. ѡ души ѡ грешнеи пан богъ пеуу ест мял ѡт дьяблов
ю ѡтймал гдѣж то сам кролюе там е собе приимеуе
12. Юж намъ ѹас година грехов ся каяти пану богу ѹесть
хвалу дати зо вшиткими силами езу криста миловати
13. Мария дѣвицо грешным втешнице даи нам в небе
видѣти свекго сына лице
14. Мария матко божия просиж сына свекго абы нас
доместил кролев ства небескего
15. ѡ вшитцы святы просте нас грешных споможте быхом
з вами был лили езу криста хвалили
16. Енже нас домѣстил езу кристе мильи быхомъ
с тобою были гдѣж ся намъ радую вшитки святы силы
17. Амен амен амен амен амен амен амен тако боже
даи быхомъ пошли вшитки в раи гдѣ кролюють аггели амень [2].

Бѣгъ рече рече бѣла вина на ринѣ
Шутиши сѣна шесторина и на ринѣ
Зачишиши спутити на шесторина
Тѣмъ сѣна шесторина
Шутиши шесторина на ринѣ
Рече шесторина на ринѣ шесторина
Шесторина шесторина шесторина
Наша шесторина шесторина шесторина
Шесторина шесторина шесторина
Шесторина шесторина шесторина
Шесторина шесторина шесторина
Шесторина шесторина шесторина
Шесторина шесторина шесторина

Статут ВКЛ з тектам «Багародзіцы», 1529.

Першы Статут ВКЛ быў зацверджаны і ўведзены ў карыстанне 29 верасня 1529 г. Выказваліся меркаванні, што менавіта праз адзінага кіраўніка дзяржавы – Жыгімонта II Аўгуста – як знак аб'яднання Вялікага Княства Літоўскага і Каралеўства Польскага, і была ўпісана «Багародзіца» ў Першы Статут ВКЛ. Але Статут быў прыняты ў 1529 г., а фактычная ўлада ў ВКЛ была перададзена Жыгімонту II толькі на Брэсцкім сейме ў 1544 г., сапраўдным жа Каралём Польшчы і Вялікім Князем Літоўскім ён стаў толькі пасля смерці бацькі Жыгімонта I у 1548 г. Таму фіксацыя «Багародзіцы» ў Статуце ВКЛ 1529 г. не з'яўляецца польскім уплывам.

У кнізе «Bogurodzica» (J. Woronczak, E. Ostrowska, H. Feicht) пра беларускі варыянт «Багародзіцы» 1529 г. чытаем: «*Багародзіца напісана кірыліцай з вельмі дзіўнай польска-беларускай моўнай мешанінай*» [16]. Нягледзячы на аўтарытэтныя імёны гэтых даследчыкаў, выкажам нязгоду. Дзіўнай мешаніны тут няма, гэта натуральная старабеларуская паэтычная лексіка.

Калі параўнаць польскі варыянт «Багародзіцы» са «Статутаў» Яна Ласкага (Jan Laski, Statuty, 1506 г.) і беларускі варыянт з Першага Статута ВКЛ 1529 г., становіцца відавочным, што беларускі варыянт паслядоўна захоўвае моўна-стылістычныя асаблівасці на працягу ўсяго тэксту, у той час як у польскім варыянце пасля другога слупка адбываецца рэзкая змена ў бок польскай мовы. Гэта адбылося таму, што ў працэсе выкарыстання гімна ў Польшчы на працягу XV–XVI стст. да першапачатковай часткі дадалі больш за 10 строф калянднай, «пасійнай» і набожнай тэматыкі, а ў пазнейшых тэкстах і заклікі да розных святых. Як слушна заўважыў П. Амбрасовіч, першапачатковы тэкст «Багародзіцы» быў спольшчаны [18].

Такім чынам, выяўлена сем найстарэйшых варыянтаў гімна «Багародзіца» XV – першай паловы XVI ст.:

- 1) Кцыньскі («Kcyński»), альбо Кракаўскі I («Krakowski I») (1407 г.);
- 2) Кракаўскі («Krakowski»), альбо Кракаўскі II («Krakowski II») (1408 г.);
- 3) Варшаўскі («Warszawski») (др. палова XV ст., ?1456 г.);
- 4) Сандамежскі («Sandomierzski») (др. палова XV ст.);
- 5) Чэнстахоўскі («Częstachowski») (канец XV ст.);
- 6) Друкаваны варыянт «Багародзіцы» (Jan Laski, Statuty, 1506 г.);
- 7) «Песнь о велебной девіцы панне Марыі» (Статут ВКЛ, 1529 г.).

Адносна практыкі выканання варта адзначыць, што «Багародзіца» выконвала не толькі ролю песні рэлігійнай. Е. Kotarski: «*Багародзіца пачаткова была звязана з імшой і працэсіяй, але ўжо ў XV ст. стала песняй рыцарскай*» [5]. Дзякуючы Яну Длугашу (Jan Długosz, аўтару твора «Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae») мы ведаем, што «Багародзіцу» спявалі перад бітвай пад Грунвальдам у 1410 г., а таксама перад іншымі бітвамі як баявую песню і народны гімн (Patrium carmen – песня Айчыны), што нагадвае гусіцкія гімны-харалы.

Звернем увагу на нязвычайную форму злучэння частак у тытуле «*Bogu rodzicza*». Не дапаўняючае «каго» – «Бога-родзіца», а мэтавае «каму» – «*Bogu rodzicza*». Паходзячы ад грэцкага *Theotokos*, паняцце «Багародзіца» трапляе на ўсход Еўропы і нясе ў сабе памяць палемік першых стагоддзяў хрысціянства вакол дагматы аб боскасці Хрыста і аб праве Марыі на тытул Божай Маці. Праблему вырашыў апошні Сабор у Эфесе ў 431 г., і з таго часу ў гімнаграфіі, асабліва на хрысціянскім усходзе, напісана была безліч песняў у гонар *Theotokos*.

Некаторыя даследчыкі (Е. Ostrowska і інш.) заўважылі ў гімне «Багародзіца» нязгоднасць з каталіцкай дактрынай, з’явіліся нават спробы пераноснага прачытання загаднага матыву «спусці нам» як «зрабі Яго да нас прыхільным» [8; 16].

Характэрна, што ў першых радках змяное імя Марыя пастаўлена на самым канцы, хоць большасць лацінскіх марыйных гімнаў менавіта з яго пачынаюцца. Просьба да Марыі «зышчы нам, спусці нам» празмерна смелае з погляду артадаксальнай тэалогіі, але гэтая смеласць змякчаецца аднясеннем усёй малітвы да Хрыста-Бога; адразу пасля «спусці нам» ідзе рэфрэнная акламацыя *Kyrieleyson* – «Божа, злітуйся». Бо ўсё ж не Марыя, а Хрыстос (*Kýrios*, *Kyrios*, Гаспадзін, Божыч) з’яўляецца асноўным адрасатам малітвы. Таму марыйны характар (звернуты да Марыі) мае толькі першы слупок, а не ўся песня, як прывыклі лічыць многія гісторыкі, напрыклад Стэфан Савіцкі (*Stefan Sawicki*) [17].

У другім слупку як пасрэднік і заступнік людскіх малітваў, адрасаваных Хрысту, з’яўляецца св. Ян Хрысціцель: «*Twego dzela krzcziczela boszicze*». А. Брукнер (*A. Bruckner*) задаваўся пытаннем – чаму не св. Юзаф, св. Ганна, маці Марыі, ці любімы вучань Ісуса Ян Евангеліст? Адказ банальны: бо ў традыцыі хрысціянства першага тысячагоддзя (асабліва на Усходзе) гэта менавіта Ян, герольд і папярэднік Хрыста, Яго Хрысціцель, а значыць як бы «айцец хросны», шанаваўся як найвялікшы пасля Багародзіцы святы ў нябеснай іерархіі [6]. З VI ст. у Візантыі, а з часоў крыжовых паходаў і на лацінскім захадзе, Хрыста ўяўлялі як Пана і Суддзю свету ў прысутнасці двух найвялікшых заступнікаў грэшнай людскасці – Марыі і Яна Хрысціцеля.

На пачатку XVI ст. нарадзілася легенда, якая звязвала ўзнікненне гімна «Багародзіца» з асобай біскупа і пакутніка св. Войцеха (*św. Wojciech*, каля 956–997), а праз яго з падмуркамі візантыйскай гімнаграфіі. Легенду гэтую распаўсюдзіў польскі пісьменнік Ф. Біркоўскі (*F. Birkowski*) (1566–1636), апісаўшы яе ў сваім ваяўніча-эмацыянным творы «*Bogarodzica, або Kazanie obozowe*». Тут спачатку даецца шырокае, з цытатамі апісанне хрысціянскай традыцыі спяваць перад бітвамі духоўныя ваярскія песні і рушыць на змаганне супраць ворагаў веры. *F. Birkowski*:

«Як Давыд на войнах перад тым спяваў, а спяваючы заклікаў да ратунку Божага, так Войцех, святы арцыбіскуп гнезненскі, на войнах потым спяваў і прасіў паратунку Панскага; той пры каўчэгу, а наш пры Багародзіцы спяваў: “Bogarodzica dziewica, Bogiem wstawiona Maryja...”» [1].

Пасля Ф. Біркоўскага шмат стагоддзяў аўтарства «Багародзіцы» прыпісвалі св. Войцеху. Але гэтая легенда ў XX ст. была цалкам раскрытыкавана: чэшскі біскуп Войцех знаходзіўся ў Польшчы вельмі кароткі час, а параўнаўчыя аналізы «Багародзіцы» з падобнымі ёй чэшскімі песнямі сведчаць не на карысць чэшскага паходжання.

Апроч св. Войцеха ў якасці легендарнага аўтара называліся імёны Яцка Адровонжа (św. Jack Odrowąż, каля 1200–1257), францысканца Багухвала (Boguchwał, XIII ст.), а таксама св. Альберта Вялікага (Albertus Magnus, каля 1200–1280).

Н. Feicht:

«Бясрэчна, што мелодыя абодвух старэйшых слупкоў – справа аднаго кампазітара, і значыць напісана тады, калі кампазітар меў абодва слупкі перад сабой. Творца мелодыі быў безумоўна прафесійным музыкам, таму не варта браць пад увагу нават найвыдатных дзеячаў тых часоў, але неабзменных у якой-небудзь музычнай дзейнасці (св. Войцех, св. Яцэк і г. д.)» [8].

Тэалагічны змест, кампазіцыя, вершасклад і мелодыя «Багародзіцы» адзначаны беспрэцэндэнтнымі інтэлектуальнымі і артыстычнымі хадамі. Не ўдалося дагэтуль адшукаць непасрэднага літаратурнага ўзора «Багародзіцы» ў сярэднявечнай гімнаграфіі (хоць можна знайсці многія аналагі), што дазваляе прызнаць гэтую песню арыгінальным творам, аўтар якога быў чалавекам духоўным, атрымаў высокую тэалагічную адукацыю і меў літаратурны талент. Калі б гэты гімн быў створаны па-за межамі нашага рэгіёна (Польшча – ВКЛ), былі б і іншыя ўзоры «Багародзіцы» – у іншых народаў. Даследаванні такіх гісторыкаў, як J. Birkenmajer, Т. Лер-Сплавінскі (Т. Lehr-Spławiński), Е. Ostrowska, J. Woronczak не адкрылі літаратурных адпаведнікаў «Багародзіцы» ў грэцкай, лацінскай, чэшскай ці нямецкай гімнаграфіі. Знойдзеныя падабенствы супадаюць толькі ў адзінкавых радках.

Праблематычна прыпісваць польскаму паэту аўтарства ў стварэнні літаратурнага падмурка гімна. А менавіта па наступных прычынах:

1) Адзін з самых знаных польскіх даследчыкаў «Багародзіцы» Р. Мазуркевіч (R. Mazurkiewicz) прыйшоў да высновы, што размовы аб напісанні літаратурнага падмурка гэтага гімна польскім аўтарам гучаць вельмі неверагодна на тле невысокага ўзроўню польскай літаратуры XIII ст. [11].

Іншыя гісторыкі (J. Woronczak, E. Ostrowska, H. Feicht) таксама адзначалі, што паэтычнасць «Багародзіцы» вельмі перавышае ўзровень тагачаснай польскай паэзіі [8; 16];

2) Параўнанне мовы «Багародзіцы» з мовай захаваных польскіх фрагментаў так званых «Kazań świętokrzyskich», напісаных у XIV ст., даводзіць, што два старэйшыя слупкі песні ўключаюць словы і граматычныя формы, якія нідзе ў польскай літаратуры ні таго часу, ні пазней не сустракаюцца. Гэта такія словы, як «Bogu rodzicza» (па-польску «Bogarodzico»), «dzela» (па-польску «dla», «za przyczyną») і «boszicze» (па-польску «Synu Boga»). Польскія даследчыкі называюць гэтыя словы ўнікатамі, альбо архаізмамі. R. Mazurkiewicz пісаў, што дакладнае прачытанне старых слупкоў песні «*прынесла польскім філолагам нямала клопатаў*» [11; 12; 13];

3) Словы старэйшых слупкоў гімна натуральна тлумачацца з царкоўнаславянскай і старабеларускай моваў. E. Kotarski звярнуў увагу на сувязь зместу першых слупкоў з візантыйскай іканаграфіяй, а мовы твора са «*старацаркоўнаславянскімі і ўсходнееўрапейскімі ўплывамі*» [5];

4) Ва ўсходнеславянскай літаратуры знаходзім шматлікія супадзенні і аналогіі з тэкстам «Багародзіцы», а менавіта ў такіх творах, як «Слова пра закон і ласку» (XI ст.), «Сказанне пра Барыса і Глеба» (XI ст.), «Жыццё Феадосія Пячэрскага» (XII ст.), «Хаджэнне Ігумена Данііла» (XII ст.), «Аповесць пра Меркурыя Смаленскага» (XIII ст.), «Кіева-Пячэрскі пацерык» (XIII–XV стст.) і іншых.

У XI – першай палове XII ст. з Візантыі на ўсход Еўропы пераносіліся не толькі кананічныя помнікі рэлігійнага пісьменства, але і гэтак званыя апокрыфы. Многія з апокрыфаў шырока распаўсюдзіліся па ўсходнееўрапейскіх землях і прыстасоўваліся да мясцовых культурна-гістарычных умоў. Да апокрыфаў адносіцца і «Хаджэнне Багародзіцы па пакутах», дзе можна сустрэць прамыя аналогіі «Багародзіцы».

Асаблівыя аналогіі тэалагічнага зместу «Багародзіцы» ўзнікаюць пры параўнанні яе з творчасцю Кірыла Тураўскага. R. Mazurkiewicz адмыслова адзначаў падабенства ідэй заступніцтва Марыі і Яна Хрысціцеля ў гімне «Багародзіца» з ідэнтычнымі матывамі ў Казаннях Кірыла Тураўскага.

Кірыл Тураўскі – найбуйнейшы паэт Усходняй Еўропы другой паловы XII ст. Яго творчая спадчына надзвычай вялікая і ўнікальная для ўсходнеславянскага аўтара. У межах разгляду гімна «Багародзіца» найбольш важна, што Кірыл Тураўскі быў бліскучым паэтам-гімнографам, за што ўжо сваімі сучаснікамі быў названы «другім Іаанам Златавустам». Падобную да гімна «Багародзіца» лексіку знаходзім у такіх творах К. Тураўскага, як «Слово на Вербное Воскресенье», «Слово на Собор», «Слово на Антипасху» і інш. [22].

Звернем увагу на дзейнасць Ефрасінні Полацкай і прысвечанае ёй «Житие преподобной Евфросинии Полоцкой» XII–XIII стст. Твор належыць да

жанравай разнавіднасці жыццй святых, якія выкарыстоўваліся ў набажэнстве або чыталіся на манастырскай трапезе. Царкоўна-службовае прызначэнне амаль цалкам падпарадкоўвае сабе змест і паэтыку жыццяпісу св. Ефрасінні – аналагічна малітоўнаму выкарыстанню гімна «Багародзіца». Аўтар «Жития преподобной Евфросинии Полоцкой» невядомы, але тэкст дае падставы меркаваць, што ў яго складанні ўдзельнічаў слуга і паплечнік Ефрасінні Міхаіл (ігумен мужчынскага манастыра, заснаванага падзвіжніцай у Полацку). Неаднаразова выказвалася гіпотэза, што ў «Жыціі» адлюстраваліся ўласныя малітаслоўныя і павучальныя творы самой Ефрасінні, укладзеныя аўтарам «Жыція» ў вусны галоўнай гераіні як яе маналогі і роздумы. Зварот св. Ефрасінні да сваёй маці вельмі нагадвае зварот да Марыі ў гімне «Багародзіца».

У духоўным жыцці св. Ефрасінні Полацкай Багародзіца адыгрывала асаблівую ролю. Ефрасіння заснавала «церковь камену Святей Богородици», яна ўбачыла ў сне, як у яе царкве будзе стаяць абраз Багародзіцы. Ефрасіння паслала слугу Міхаіла ў Царград да імператара Мануіла і патрыярха Лукі з вялікімі дарами, просячы для сваёй царквы абраз Багародзіцы, напісаны евангелістам Лукой. Мануіл падараваў абраз, а патрыярх Лука блаславіў яго. Падчас свайго паломніцтва ў Іерусалім Ефрасіння пасялілася ў манастыры «Святыя Богородица», а пры Труне Гасподняй яна ў малітве згадвае «Приснодеву Марию». Перад смерцю Ефрасіння набыла труну «в комаре Святыя Богородица». У апошнім урыўку «Жыція» чытаем зварот па заступніцтва да святой Ефрасінні, які зноў жа нагадвае зварот да Марыі ў гімне «Багародзіца».

Праз усё жыццё св. Ефрасіння імкнулася імітаваць жыццё Марыі, і аўтар «Жыція», аналагічна гімну «Багародзіца», звяртаецца да Ефрасінні, як да заступніцы перад Богам. Больш за тое, аўтар «Жыція» ў адным з урыўкаў укладае ў вусны Ефрасінні словы Марыі: *«Она же, поклонившись, рече: «Аминь. Буди мне по глаголу твоему, владыко святой»* [1]. Гэта тыя словы, якія адказала Марыя анёлу Гаўрыілу, калі той прынёс Добрую навіну (Лука, 1-38).

Аўтар «Жыція» паслядоўна праводзіць аналогіі паміж Дзэвай Марыяй і Ефрасінняй Полацкай. Нараджэнне будучай святой прадстаўляецца ім як «плод малітвы» яе бацькоў, якія доўга былі бяздзетнымі ў шлюбe, падобна таму, як па шчырай малітве нарадзілася ў састарэлай Ганны і Дзева Марыя. Пасля гэтага ўжо ні параўнанні з Ефрасінняй Александрыйскай, ні са святой Фяўронняй не змяншаюць аналогіі між Марыяй і Ефрасінняй Полацкай.

На мяжы XIV–XV стст. яркай успышкай малітоўнай паэтычнай рыторыкі была творчасць і асабліва «пахвальныя словы» мітрапаліта ВКЛ Грыгорыя Цамблака, выдатнага пісьменніка, культурнага і царкоўнага дзеяча, аўтара больш як 40 твораў розных жанраў: жыццй, пахвальных слоў, пропаведзяў, палемічных слоў і канонаў. Г. Цамблак па паходжанні быў балгарынам, але

доўга жыў у першай сталіцы ВКЛ г. Навагрудку, потым быў мітрапалітам кіеўскім. Г. Цамблак – знаўца грэка-візантыйскай літаратуры, носьбіт візантыйскага паэтычнага красамоўства. На землях ВКЛ ён працягваў і развіваў традыцыі Кірыла Тураўскага.

У межах разгляду гімна «Багародзіца» важна тое, што творы Грыгорыя Цамблака ядналі ў сабе дасягненні як усходне-, так і заходнехрысціянскай традыцыі. Па сваёй ідэйнай накіраванасці, тэматыцы і жанрава-стылістычных асаблівасцях творчасць Г. Цамблака добра ўпісвалася ў мастацкія традыцыі агульнахрысціянскага аратарскага майстэрства. Творчасць Г. Цамблака расквітнела ў ВКЛ у час першай фіксацыі «Багародзіцы» – у пачатку XV ст. У ягоных творах можна знайсці аналогіі з гімнам «Багародзіца», напрыклад, у творы «Слова пахвальнае Георгію».

Такім чынам, ВКЛ была цэнтрам візантыйскай кніжнасці на ўсходзе Еўропы, што стварала ўрадлівую глебу для напісання паэтычных малітваў, якія маглі служыць падмуркамі для рэлігійных гімнаў.

Матывы гімна «Багародзіца» сустракаем таксама і ў перакладной старабеларускай літаратуры. Моцныя аналогіі з гімнам «Багародзіца» мае твор «Пакуты Хрыста» (канец XV ст.):

*«О сыну мой наймилейший, узнай бедную матку свою а
выслухай молитвы моее... О сыну наймилейший, о
пресла(ст)ный нароженче! Молитвы бедное матухны
приими. Престан(ь) нине матце быти окрутен и тверд,
иж был еси усен(ь)ким усегды милостив... Сыну мой, сыну
мой наймилейший! И кто ми дасть, иж бых я умерла за
тебе. Беда мне бедници! Што учиню? Сыну мой милый, не
опускай мене, але утягни мене за собою, абых я умерла с
тобою. Штобы ты сам не умерл, нехайть умреть тая
твоя матка!... Сыну солодкости единения, питомый
пребыток мой, радость живота моего! Потехо душе моее,
учини то, што бых я умерла с тобою, которая на смерть
породила еси тебе!.. Колиж есте моего единого сына
укрижовали, и матку укрыжуйте а либо которою иною
смертью мене умучте... О сыну мой наймилейший, што
далее буду чинити, бедная матка твоя? Беда мне! Где
пойду, наймилейший, и кто мне далее дасть раду и
помощь?» [1].*

У працытаваным урыўку відавочна падабенства плача Марыі-Маці з беларускімі народнымі галашэннямі, а менавіта з галашэннем маці над магілай сына. Гэта падштурхоўвае да думкі пра глыбінныя сувязі паміж старажытным мастацтвам галашэння і матывамі, закладзенымі ў гімне «Багародзіца». Апрача гэтага прасочваецца заканамернасць у традыцыйным беларускім пакланенні жаночым боствам і ў шанаванні Багародзіцы. Можна

выстраіць наступную паслядоўнасць: каменныя жаночыя стоды → сакральныя Мар'іны горы → паданні пра жанчынаў-вояў → народныя замовы са зваротамі да Божай Маці → «Жыцце Ефрасінні Полацкай» → папулярнасць абразоў Багародзіцы → Багародзіца на сцягах войска ВКЛ → гімн «Багародзіца».

Увогуле, падабенства лексікі, а таксама ідэнтычныя з гімнам «Багародзіца» вобразы і нават цэлыя сказы назіраем у творах старабеларускай паэзіі розных стагоддзяў: «Пахвала Вітаўту», «Дзесяцігадовая аповесць» А. Рымшы, прадмовы Ф. Скарыны (асабліва да кніг «Акафіст Богородице» і «Канон Богородице»), «Лямант на смерць Лявонця Карповіча», «Казаньне на честны погреб Леонтия Карповича» Мялецкія Сматрыцкага, «Дыярыуш» Афанасія Філіповіча, вершы Сімяона Полацкага і Філафея Утчыцкага. Падабенства з тэкстам «Багародзіцы» мае малітва-зварот да Божай Маці ў «Песні пра зубра» М. Гусоўскага.

Гімн «Багародзіца» звязаны з усходнім хрысціянствам не толькі падабенствам літаратурных матываў. Праваслаўная царква мела глыбокія малітоўныя традыцыі пакланення Багародзіцы і прыклады стварэння літаратурна-музычных твораў у яе гонар. Напрыклад, са спадчыны Ігнація Смаляніна захавалася «Канон радасны святой Багародзіцы» (хаця прыпісванне гэтага твора менавіта І. Смаляніну лічаць гіпатэтычным). Апрача таго, хацелася б звярнуць увагу на падабенства гімна «Багародзіца» з такім музычным творам, як «Хваласпевы ў гонар Ефрасінні Полацкай». Дарэчы, «Хваласпевы» былі створаны ў XII–XIII стст. – напярэдадні стварэння гімна «Багародзіца».

Прыхільнікамі сувязі Багародзіцы з візантыйскімі альбо царкоўнаславянскімі традыцыямі, наўпрост ці праз пасрэдніцтва Захаду, былі многія даследчыкі, напрыклад Вацлаў А. Мацеёўскі (Wacław A. Maciejowski) (1839), Н. Нарбжан-Бэнткоўскі (N. Narbrzan-Bętkowski) (1869), Канстанты Малкоўскі (Konstanty Małkowski) (1872), кс. Ян Фіялэк (ks. Jan Fijałek) (1903), Васыль Шчурат (Wasył Szczurat) (1906), Ватраслаў Ягіч (Vatroslaw Jagić) (1909), Анджэй Выжыкоўскі (Andrzej Wyrzykowski) (1922), Тадэвуш Лер-Сплавіньскі (Tadeusz Lehr-Spławiński) (1936), Раман Якабсон (Roman Jakobson) (1961), Юльян Кшыжаноўскі (Julian Krzyżanowski) (1963), Адольф Стэндэр-Пэтэрсен (Adolf Stender-Petersen) (1964), Аўгустын Стэффэн (Augustyn Steffen) (1967) і Тадэвуш Мілеўскі (Tadeusz Milewski) (1969).

Пры даследаванні літургічных вобразаў і паэзіі хрысціянскага Усходу Антон Баўмстарк (Anton Baumstark) знайшоў прыклады злучэння Марыі і Іаана Хрысціцеля ў старадаўняй заступніцкай малітве [3]. Злучэнне Марыі і Іаана ў нябёснай славе і ў малітве заступніцтва за Царкву Хрыстова з'яўляецца для ўсходняй набожнасці абсалютна натуральным і прынятым. У праваслаўным служэнні ў гонар Продромоса (Prodromos, theotokion)

Багародзіца і Іаан паказваюцца не толькі як звязаныя сваяцтвам і малітвеннымі абаронцамі, але і як адзінасутныя – «единосущие» [19].

Імёны Марыі і Іаана стаяць побач у старадаўніх малітвенных формулах, якія называюцца дыптыкамі – тут заступніцтва прасілі ў Маці Хрыстовай, Сілаў нябёсных, Іаана Хрысціцеля і ўсіх святых. Менавіта такі парадак імёнаў узнікае першапачаткова ва ўсходняй літургічнай традыцыі – сірыйскай, копцкай, александрыйскай, армянскай, і толькі пазней на хрысціянскім Захадзе [9; 10].

У праваслаўнай літургіі заклікаюць да заступніцтва Багародзіцу і Іаана Хрысціцеля, апрача ўсяго іншага, у малітвах, якія прамаўляюцца падчас вечаровага богаслужэння, у першай літаніі начнога богаслужэння і падчас ранішняга богаслужэння аўторка [23; 24]. Нагадаем таксама, што падчас літургіі Іаана Златавуста ідэя вярхоўнасці Багародзіцы і Іаана ажыццяўляецца ў абрадзе Прыгатавання Святых Дароў, які называецца Проскомідія (proskomidia, prothesis) і сягае каранямі ў VII–IX стагоддзі [15; 7].

Малітоўныя звароты гімна «Багародзіца» выразна звязаны з матывам Deesis (Δέσις; obsecration, у праваслаўі «Дэісус») – матыў пасрэдніцтва Марыі і святых у звароце да Хрыста. У першым слупку гімна вернікі звяртаюцца ў містэрыяльна сканструяванай страфе да Багародзіцы з просьбай аб пасрэдніцтве ў адшуканні Сына і «спушчэнні» на зямлю яго ласкі. У другім слупку вернікі скіроўваюць малітвы да Хрыста праз пасрэдніцтва св. Яна Хрысціцеля і просяць аб выслуханні малітваў, аб пабожным жыцці і збавенні вечным. Матыў пасрэдніцтва Марыі і Яна Хрысціцеля ў гімне «Багародзіца» мае выразныя аналогіі з сярэднявечнай іканаграфіяй – паўсталая ў Візантыі ў VI–VII стст. тэматыка Deesis (па-грэцку малітва, просьба) паказвае Хрыста як сядзячага Уладара ў суправаджэнні Маці і Іаана, якія знаходзяцца ў просячых позах. Deesis (грэцкі трымарфон) выяўляе, як Марыя і Іаан уносяць малітвы да Збавіцеля. З X ст. уяўленне гэтае распаўсюдзілася і дасягнула ўсходнееўрапейскіх земляў.

Найстарэйшы матыў Deesis у польскім мастацтве – насценны роспіс калегіята ў Туме пад Ленчыцай (каля 1160 г.) і на мініяцюры ў «Псалтыры трэбніцкім» (першая палова XIII ст.). У беларускім мастацтве матыў Deesis бачым на фрэсцы ў царкве Святога Спаса ў Полацку (па дзіўным супадзенні царкву Святога Спаса Ефрасіння Полацкая пабудавала ў той жа год, калі быў пабудаваны і калегіят у Туме – 1160 г.). Акрамя таго, у царкве Святога Спаса матыў Deesis можна заўважыць і ў іншых фрэсках, напрыклад у «Жыцці Ефрасінні Александрыйскай». Унікальнасць сітуацыі ў тым, што фрэска Deesis намалявана непасрэдна ў малельным пакоі Ефрасінні Полацкай. Матыў Deesis прысутнічае ў ВКЛ не толькі ў праваслаўным манументальным жывапісе, але і ў каталіцкім, напрыклад на фрэсцы «Распяцце» XIV ст. у Віленскім Кафедральным касцёле [20].

Фрэска Deesis у малельным пакоі Ефрасінні Полацкай, XII ст.

Апрача літаратурных аналогій, музычных падстаў, іканаграфічнай спадчыны, на сувязь гімна «Багародзіца» з ВКЛ паказвае і такі ўнікальны факт, як супадзенне часу найбольшага шанавання «Багародзіцы» ў Польшчы з праўленнем караля Уладзіслава II Ягайлы (Władysław II Jagiełło) і Ягелонскай дынастыі. Будучы кароль польскі Ягайла (Jagiełło) паходзіў з ВКЛ, дзяцінства яго прайшло на Віцебшчыне, бацька князь Альгерд быў 25 гадоў віцебскім князем. Калі Jagiełło стаў каралём польскім, ён прывёз з сабой у Кракаў музыкаў і мастакоў (паводле Jan Długosz «Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae»). Больш за тое, дынастыя Ягелонаў была заснавана двума ўраджэнцамі ВКЛ – каралём Jagiełło і княжной Соф’яй Гальшанскай. Э. Катарскі і В. Шчурат лічаць, што «Багародзіца» з’яўлялася каранацыйным гімнам Ягелонскай дынастыі [5; 24]. Іх думка грунтуецца на «рутэнізмах» у першапачатковых тэкстах «Багародзіцы», а таксама на тым, што асабліва папулярнасць гэтага гімна заканчваецца са знікненнем дынастыі Ягелонаў – «Багародзіца» страціла ў Польшчы сваю папулярнасць у канцы XVI ст.

К. Мараўска (K. Morawska):

«Элементы рускія і візантыйскія з’яўляюцца ў Польшчы ў многіх творах мастацтва, напрыклад у архітэктуры, жывапісе, літаратуры і музыцы, пра што можа сведчыць, напрыклад, песня «Багародзіца», у якой, пачынаючы з першага слова, сустракаем з моўнымі старацаркоўнаславянскімі ўплывамі. Песня гэтая, як троп да Керіе, магла быць звязана з грэцкай акламацыяй. Трэба таксама згадаць пра літургію, напрыклад аб захаваных у Польшчы ўзорах царкоўнаславянскага календара з імёнамі святых і аб друках музычных, якія ўтрымліваюць спевы праваслаўнага абраду» [14].

У XV ст., у час заснавання Ягелонскай дынастыі, у Польшчы стваралі літургічныя царкоўнаславянскія кнігі з музычнымі запісамі, да найстарэйшых з іх належаць: «Часослов» (1491), «Октоих» (1491), «Триод постная» (1490?) і «Триод цветная» (1490?), прызначаныя да ўжытку ў праваслаўнай царкве, напісаныя кірыліцай з кручковай натацыяй – музычнымі знакамі над тэкстам [14].

Акрамя імпарту музыкаў, кароль Jagiełło прывёз у Польшчу і беларускіх мастакоў, якія прынеслі з ВКЛ не толькі тэхніку жывапісу, але і матыў Deesis – у XV ст. беларускія майстры стварылі фрэску з кампазіцыяй Deesis у капліцы св. Троіцы ў Люблінскім замку (надпісы на кірыліцы тут былі знішчаны) [21]. «Візантыйска-рускія фрэскі» К. Morawska знаходзіць таксама ў катэдрах на Вавелю, калегіяце ў Вісліцы, а таксама ў Сандомежы, Плоцку, Рагозне, Уроцлаве і іншых месцах [14].

У «Багародзіцы» гарманічна аб'яднаны дзве плыні хрысціянскай традыцыі: усходняя, якая нарадзіла і распаўсюдзіла ідэю Deesis (зварот да Хрыста праз пасрэдніцтва Марыі і святых), а таксама лацінская, якая дала аўтару метр і мелодыку верша. Аўтар гімна «Багародзіца» меў адукацыю візантыйскага ўзору і, адначасова, быў абазнаны ў лацінскім мастацтве гімнатворчасці. Адны даследчыкі мяркуюць, што аўтарам «Багародзіцы» быў адзін чалавек (Н. Feicht), іншыя – што іх было некалькі (Э. Лось (E. Łoś), Е. Ostrowska). Са свайго боку выкажам меркаванне, што гэта не проста розныя людзі, а паэты і музыканты, якія жылі ў розныя перыяды, а значыць, прыклалі свае творчыя намаганні да напісання гімна ў розныя часы, што дае падставы прапанаваць гіпотэзу аб паэтапным стварэнні гімна «Багародзіца».

Зліянне візантыйскай тэалогіі і заходнехрысціянскай гімнатворчасці магло адбыцца тады, калі ўдзельнікі крыжовых паходаў пазнаёміліся з візантыйскай іканаграфіяй і ўсходнехрысціянскай дагматыкай. А ў XIII ст. на суседнія з Польшчай і ВКЛ прускія землі з крыжовага пахода прыйшоў Тэўтонскі ордэн, у якім была развітая традыцыя спяваць падчас бітваў гімны ў гонар Марыі. Е. Ostrowska ўстанавіла ідэнтычнасць першых музычных выказаў «Багародзіцы» з творам нямецкага музыкі XIV ст. Ёгана дэ Браўна (Johann de Brayn). Магчыма, адбылося пасрэднае альбо наўпростанае музычнае запазычанне з дапрацоўкай мелодыі.

Цікава, што першая фіксацыя «Багародзіцы» адбываецца падчас шчыльных палітычных і нават музычных кантактаў з Тэўтонскім ордэнам Вялікага князя літоўскага Вітаўта (Witold) – у 1408 г. тэўтонскія рыцары падаравалі жонцы Вітаўта княгіне Ганне клавікорд нямецкага майстра Ulrin. Па дзіўным супадзенні менавіта ў 1407 і 1408 гг. зафіксаваны першыя варыянты гімна «Багародзіца»!

Варта заўважыць, што аўтар/аўтары гімна «Багародзіца» (XIV ст.) і аўтар першага запісу гімна (1407) былі людзьмі розных культур і моў. Абставіны першай фіксацыі «Багародзіцы» ў Польшчы ў 1407 г. пераконваюць, што

музыкант, які вырашыў занатаваць гімн, быў знаёмы з яго рознымі варыянтамі. Ён зрабіў сваю аўтарскую версію, насыціўшы яе «лінгвістычнымі непаслядоўнасцямі» – змяшаў розныя варыянты і, адпаведна, розныя мовы.

Яшчэ больш загадак прынёс музыказнаўчы аналіз, зроблены Н. Feicht. Аўтар прыйшоў да высновы, што стваральнік музыкі быў паходжаннем з Польшчы, але меў французскую музычную адукацыю:

«“Багародзіца” мае вельмі архаічную мелодыю з пентатанічнымі зваротамі. Відавочна, што скампанаваная ў XIII ст. “Багародзіца” страціла сваю пентатанічную чыстасць праз прымяненне кадэнцыі, якая змяніла яе ў бок касцельнага дарыйскага ладу. Ужо гэтая рыса можа паказваць на тое, што творца яе быў паляк, а не французы ці італьянцы, бо яны ў тыя часы былі ўжо цалкам вызвалены з-пад уплываў пентатанікі, якая тады мусіла быць для іх чужой... Урэшце мелодыя “Багародзіцы” адпавядае ідэалам еўрапейскай мелодыкі на поўнач ад Альп, а не мелодыцы італьянскай, дэкаратыўнай, багацейшай мелізматычна, але спакойнейшай у развіцці, без вялікіх скачкоў. Дзякуючы скачкам мелодыя “Багародзіцы” больш экспрэсіўная. Ладавыя рысы дазваляюць нам паставіць яе адпаведна сярод мелодый нямецкіх, чэшскіх, французскіх і г. д. Для немцаў і чэхаў тыповым з’яўляецца модус E, фрыгійскі, у той жа час французы, а з імі і манахі цыстэрцы (Ordo Cisterciensis), пішуць свае спевы ў пераважнай большасці ў модусе D, дарыйскім. Мелодыя “Багародзіцы” мае ў гэтым сэнсе агульныя рысы з французскай і цыстэрскай творчасцю» [8].

Такім чынам, этапы стварэння гімна «Багародзіца» цяжкавызначальныя, ролі многіх творцаў незразумелыя, а храналогія размытая. Але паспрабуем сфармуляваць і ахарактарызаваць паслядоўнасць стварэння гэтага гімна.

1. У XII ст. была створана вялікая малітва на царкоўнаславянскай мове ў гонар Марыі, аўтарам якой, верагодна, быў Кірыл Тураўскі. Гэтая малітва ў самым пачатковым выглядзе ўжо была прыдатная да меладычнай дэкламацыі, таму на нейкім этапе свайго бытавання атрымала назву «Песнь» і хутка стала папулярнай падчас службаў у праваслаўных храмах ВКЛ.

2. У XIII ст. невядомы аўтар Хваласпеваў у гонар Ефрасінні Полацкай, а ў XIV ст. мітрапаліт Грыгорый Цамблак стварылі рыфмаваныя версіі малітвы, якія можна было выконваць на гімнавыя мелодыі. На зліцці традыцыйнага шанавання жаночага пачатку і праваслаўнага пакланення Багародзіцы такія архаічны протагімн пашырыўся і трапіў у вышэйшыя пласты грамадства ВКЛ.

3. Разам з прыдворнымі музыкамі караля Ягайлы (Jagiełło) протагімн у гонар Марыі трапіў у Кракаў. Тут прыдворны праваслаўны музыкант, прывезены з ВКЛ, пазнаёміўся з традыцыяй заходняй гімнатворчасці. У супрацоўніцтве з польскім прыдворным музыкантам, дасведчаным у традыцыі нямецкіх і французскіх духоўных гімнаў, праваслаўны літвін і католік паляк паклалі малітву Марыі на простую запамінальную мелодыю, каб вялікая колькасць людзей, не абазнаных у выкананні культавых гімнаў, магла яе сумесна спяваць. Пры гэтым ім давялося прыстасаваць тэкст малітвы да канонаў лацінскай гімнаграфіі. У такім простым і размераным выглядзе гімн «Багародзіца» імкліва пашырыўся, стаў духоўным сімвалам дынастыі Ягелонаў, патрапіў у рыцарскае асяроддзе, у выніку чаго на Грунвальдскім полі перад бітвай яго спявала ўсё войска. Такую архаічную версію «Багародзіцы» аднавіў гурт «Стары Ольса»:

<https://staryolsa.com/be/lyrics/baharodzica-piesn-o-vieliebnoj-dievici-pannie-marii>

4. У межах ідэалагічнай вайны каралеўскага двара па асіміляцыі праваслаўных прыдворных караля Ягайлы (Jagiełło) ішлі два працэсы адаптацыі гімна «Багародзіца»: а) прыстасаванне тэксту пад польскамоўнага выканаўцу – ад першаснага, не зразумелага польскім спевакам тэксту пакінулі толькі пачатковыя слупкі, дадаўшы да іх польскамоўны тэкст; б) мелодыя польскіх слупкоў была развіта да такой ступені, каб музычна неадукаваны чалавек не здолеў яе выконваць, каб выкананне гімна стала манаполіяй духоўных асобаў, каб не дапусціць ерэтычнае сумеснае выкананне гімна «Багародзіца» ў стылі гусіцкіх харалаў, як гэта было перад Грунвальдскай бітвай у 1410 г. У выніку ўзнікла гістарычная блытаніна, калі храністы пішуць пра масавае выкананне гімна «Багародзіца», а да нас дайшоў варыянт, поўную мелодыю якога ў Сярэднявеччы здольны быў праспяваць толькі таленавіты прафесійны музыка, і тое толькі пасля дастатковай колькасці рэпетыцый. Паслухаць гэты варыянт можна тут:

<https://music.youtube.com/watch?v=oSQwMqtRaTE&list=RDAMVMoSQwMqtRaTE>

5. Паралельна ў ВКЛ захоўваў папулярнасць стары варыянт малітвы-гімна, які ў выглядзе «Песнь аб вялебнай дзевіцы Марыі» быў працытаваны ў Статуце ВКЛ 1529 года. Гэтая «Песнь» натуральным чынам стаіць у шэрагу твораў старабеларускай літаратуры, як папярэдніх, так і наступных стагоддзяў. На нашу думку, справа часу, калі будуць адшуканыя іншыя літаратурныя і музычныя помнікі, якія зафіксавалі пачатковыя праваслаўныя варыянты гімна «Багародзіца» на старабеларуска-царкоўнаславянскай мове.

Літаратура

1. Арыгінальны тэкст літаратурнага помніка// НАН РБ. Інстытут гісторыі.
2. Статут ВКЛ 1529 г. (копія Г. Несцеравай)// Архіў «Ossolineum», г. Познань, Польшча.
3. *Baumstark, A.* Bild und Lied des christlichen Ostens// Festschrift zum 60. Geburtstag von Paul Clemen. Düsseldorf, 1926.
4. *Birkenmajer, J.* «Bogurodzica Dziewica». Analiza tekstu, treści i formy. Lwów, 1937.
5. Bogurodzica. Prof. dr hab. Edmund Kotarski// STAROPOLSKA, serwis naukowo-edukacyjny. Poezja religijna. Bogurodzica// staropolska.pl/sredniowiecze
6. *Bruckner, A.* Dzieje kultury polskiej. T. 1-3. Krakow, 1931.
7. *Evdokimow, P.* Православие, przeł. J. Klinger. Warszawa, 1964.
8. *Feicht, H.* Studia nad muzyką polskiego średniowiecza. Kraków, 1975.
9. *Filipowicz-Osieczkowska, C.* Ze studiów nad szkołą polską malarstwa bizantyńskiego. Kraków, 1936.
10. *Kantorowicz, E.* Ivories and Litanies. «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes». T. 5, 1942.
11. *Mazurkiewicz, R.* Siedem pieczęci Bogurodzicy// STAROPOLSKA, serwis naukowo-edukacyjny. Poezja religijna. Bogurodzica// staropolska.pl/sredniowiecze
12. *Mazurkiewicz, R.* «Bogurodzica – między pieśnią a ikoną»// «Znak». 1983. № 5-6.
13. *Mazurkiewicz, R.* «Bogurodzica» w świetle tradycji chrześcijaństwa wschodniego»// STAROPOLSKA, serwis naukowo-edukacyjny. Poezja religijna. Bogurodzica// staropolska.pl/sredniowiecze
14. *Morawska, K.* Historia muzyki polskiej. T. I. Średniowiecze. Cz. 2: 1320-1500. Warszawa, 1998.
15. «Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego». 1982, № 1.
16. *Woronczak, J., Ostrowska, E., Feicht, H.* «Bogurodzica». Opracował J. Woronczak. Wstęp językoznawczy E. Ostrowska. Opracowanie muzykologiczne H. Feicht. Wrocław, 1962.
17. Z pogranicza literatury i religii. Lublin, 1978.
18. *Амбрасовіч, П.* Гімн, які сьпявалі нашыя дзяды-ліцьвіны – «Багародзіца»// «Krynica». Gazeta siabryny katalikoj-biełarusaj Sankt-Pieciarburha. 1999. № 5.
19. *Булгаков, С.* Друг Жениха. О православном почитании Предтечи. Paris, 1927.
20. Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах. Т. I. Мн., 2005.
21. Гісторыя беларускага мастацтва: У 6-ці т. Т. 1. Мн., 1987.
22. *Мельнікаў, А.* Кірыл, епіскап Тураўскі: Жыццё, спадчына, светапогляд. Мн., 1997.
23. Часослов. Paris, 1986.
24. *Щурат, В.* Грюнвальдская песня «Bogurodzicza Dzewicza». Памятка западнорусской літаратуры XIV в., Жовква, 1906.